

УДК 159.91

М.А. Малахов, канд. психол. наук, О.В. Числіцька, здобувач

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ АДАПТАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПРИ ВИКОНАННІ ДІЙ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ В УМОВАХ МИРОТВОРЧИХ МІСІЙ

Стаття присвячена висвітленню психологічних особливостей адаптаційного процесу військовослужбовців, що виконують свої обов'язки у складі миротворчого контингенту.

Ключові слова: адаптаційний процес, миротворчий контингент.

Article is devoted to the illumination of psychological features of adaptable process of military men, which fulfill the duties as a part of a peace-making contingent.

Keywords: adaptive process, peace-making contingent.

Вступ. Оскільки до лав ЗС України, зокрема миротворчих контингентів, повинні набиратися особи призовного віку з гарним станом здоров'я і значними функціональними резервами, абсолютні показники умов праці не завжди відображають реакцію організму на діючі фактори середовища праці. Тому, у практичному значенні дуже важливим є вивчення суб'єктивного відображення параметрів умов праці у психіці працівників.

Виклад основних результатів дослідження. Обстежуваними було обрано групи миротворців, які проходили службу в істотно різних кліматичних зонах (Ірак і Лівія) та виконували роботу операторів динамічних систем (водіння транспортних засобів), але мали суттєво різне за складністю трудове навантаження (водії автомобілів у Іраку і вертольотчики в Лівії). Миротворці, які один-два рази брали участь у миротворчих місіях в Іраку (30 осіб) і Лівії (20 осіб) заповнювали спеціальну анкету. Аналіз отриманих результатів проводиться методами варіаційної статистики. Перш за все, військовослужбовці, які прибули на службу, зустрічаються з дією комплексу кліматично-географічних чинників. Так, Лівія за своїм розташуванням на африканському континенті є країною з жарким і вологим кліматом. В цих умовах новоприбулі військовослужбовці, як правило, переоцінюють можливості свого організму і при виконанні конкретних завдань проявляють безпечність або відверто нехтують правилами захисту себе від впливу високої температури. Внаслідок цього в організмі виникають порушення терморегуляції, особливо в умовах інтенсивного фізичного навантаження і підвищеної вологості. Найбільш характерними тепловими ураженнями, що тут зустрічаються, є: тепловий удар, теплове виснаження, тропічна напінниця [1].

В Іраку основною кліматичною проблемою є спека. Найвищі показники температури повітря досягають 46-50°C і спостерігаються в центральній та південній частині в період з другої половини травня і майже до середини жовтня. Зима відносно тепла і м'яка, з середньою температурою повітря 12-14°C. Другою проблемою перебування в цій місцевості є різкі перепади температури повітря протягом доби. В центральній частині країни, де дислокувались підрозділи миротворчого контингенту, в період переходу від літа до осені (жовтень-листопад) та від весни до літа (квітень-травень) зафіксовані перепади температури до 25 градусів: від 43 градусів вдень, до 18-20 вночі. Третю кліматичну проблему країни становлять піщані та пилові бурі, що спостерігаються на рівнинах та у пустельних місцевостях. Ці природні явища відбуваються з травня по жовтень і продовжуються протягом 1-3 діб, паралізуючи весь автомобільний та повітряний рух.

Перш за все, привертає до себе увагу велика розбіжність середньої максимальної температури в Іраку і Лівії, наслідком чого є різний ступінь пристосованості військовослужбовців до дії кліматичних факторів. Зва-

жаючи на суттєво більш високу температуру повітря в Іраку, ніж в Лівії, адаптованість військовослужбовців до клімату Лівії, зокрема до добових коливань температури, є значно кращою. Ймовірно, що ця різниця у відчутті адаптованості викликана певною неоднорідністю термостійкості миротворців, що знаходились в Іраку. Підтвердженням цієї думки може бути наявність достовірної від'ємної асиметрії відчуття температури поза приміщенням, що свідчить про наявність достатньо великої групи людей з більш низькими значеннями цього параметру, а також про існування невеликого контингенту, який гірше переносить підвищену температуру повітря.

Очікуваним є суттєво різне сприйняття впливу забрудненості пилом у миротворчих контингентів Іраку і Лівії, що викликано значно меншою запиленістю повітря в Лівії. Проте сприйняття "низької" вологості в Іраку та "високої" в Лівії знаходиться на однаковому, досить помірному, рівні. Але наявність суттєвої позитивної асиметрії розподілу цього параметру у військовослужбовців в Іраку може свідчити про наявність певної групи військовослужбовців, на яких значно впливає низька вологість повітря в цьому регіоні. Підсумовуючи вплив кліматичних факторів на військовослужбовців миротворчих контингентів Іраку та Лівії, слід зазначити, що в основному і "сухий", і "вологий" клімат цих регіонів достатньо добре переноситься військовослужбовцями, про що свідчить високий рівень їх пристосованості до служби (в середньому 2,5-3 тижня).

Для детальної характеристики впливу чинників навколишнього середовища було залучено дані про емоційний "фон" роботи військовослужбовців при виконанні дій за призначенням у миротворчих місіях [2]. На формування цього "фону", напевне, впливає специфіка служби і кліматичної зони перебування миротворчих контингентів. Рівень відчуття страху, тривоги, внутрішнього напруження, загрози життю від небезпечних представників фауни та флори (отруйні змії, скорпіони, комахи, отруйні рослини тощо) більш ніж в два рази відрізняється у миротворців, що проходять службу в Лівії. Виникнення дискомфорту від культурних та етно-психологічних розбіжностей у представників обох контингентів проявляється слабо. Це свідчить про доброзичливий характер поведінки українських миротворців. Разом з тим, у лівійському контингенті спостерігається достовірною асиметрією розподілу цього показника, що є наслідком наявності окремої групи осіб, в яких відчуття дискомфорту проявляється більш виражено.

На військовослужбовців в умовах миротворчих місій суттєво впливає комплекс чинників, що формують "напруженість" їх праці. Основним чинником, що визначають різницю цих оцінок у військовослужбовців, які перебували в Іраку і Лівії, напевне, є специфіка їх операторської діяльності. У першому випадку – це діяльність водіїв автотранспорту, а в другому – вертольотчиків. Діяльність вертольотчиків достовірно більш складна за

своїм змістом і характером, більш відповідальна і менш одноманітна. Проте, тривалість роботи водіїв значно більша і характеризується кращим дотриманням періодичних регламентованих перерв.

Оскільки робота операторів динамічних систем (водіїв і вертольотчиків) характеризується підвищеним впливом інформаційного фактору, доцільно розглянути його більш детально. Звертають на себе увагу підвищені рівні відчуття дії певних складових інформаційного чинника, як у миротворців Іраку, так і Ліберії. Особливо високим є вплив виходу з ладу технічних засобів. Цей вплив, безперечно, більш суттєвий у вертольотчиків, ніж у водіїв автотранспорту. Крім того, спостерігається значна асиметрія обговорюваного параметру у вертольотчиків у бік превалювання більш високих оцінок, а значна величина ексцесу свідчить про суттєву неоднорідність оцінок цього параметру вертольотчиками. Тут можна також говорити про наявність невідповідності певних технічних засобів до функціонування в умовах несприятливого клімату і підвищеної небезпеки. А цей чинник є добре регульованим і залежить від організації технічного постачання миротворчих контингентів.

Суттєвим чинником у миротворчій діяльності є "важкість праці". Особливістю діяльності вертольотчиків є значно менша вага перенесеного вантажу і рівня зручності робочої пози. Навіть у водіїв відчуття дії цих складових важкості праці не перевищують середніх значень обговорюваного фактору. Разом з тим, зважаючи на суттєву асиметрію і ексцес ваги вантажу, що переноситься руками, можна відмітити об'єктивне існування групи осіб, які переносять більший вантаж. Це підтверджує наявність недостатньої організації і раціоналізації праці у частини миротворців (10 % у Ліберії та 20% в Іраку).

Як відомо, побутовий чинник теж суттєво впливає на психологічний стан і працездатність працівників. Деякі його параметри у різних миротворчих місіях суттєво відрізнялися. Особливістю побуту миротворців Ліберії є суттєво гірші якості води, якості і регулярності харчування. Проте ці параметри у миротворців Іраку є більш неоднорідними, що свідчить про різний рівень обслуговування в окремих групах цього контингенту. У військовослужбовців, що проходять службу в Ліберії, спостерігається гірша (ніж у миротворців Іракського контингенту) організація спортивно-масових заходів. Якщо аналізувати узагальнений показник якості побуту – задоволеність умовами розміщення, то потрібно констатувати, що цей параметр знаходиться на високому рівні, як у миротворців Іраку, так і Ліберії та за своїм значенням достовірно не відрізняється. Цікаво, що цей показник в обох миротворчих контингентах є неоднорідним і має суттєву асиметрію у бік ще вищих ступенів відчуття задоволеності умовами розміщення. Таким чином, чинники "сухого" (в Іраку) і "вологого" (в Ліберії) клімату регіонів, де проходять службу українські миротворчі контингенти, суттєво впливають на психологічний військовослужбовців.

У миротворців, що проходять службу в Ліберії у порівнянні з групою "іракців" спостерігався підвищений рівень відчуття страху, тривоги, що вірогідно призводить до підвищення нервово-емоційного напруження. Згідно з гігієнічною класифікацією праці виявлено, що умови та характер праці відрізняється у миротворчих контингентів за параметрами напруженості та відповідають класам шкідливої другого ступеня у миротворців Ліберії та шкідливої першого ступеня у миротворців Іраку.

Відомо, що дія чинників трудового середовища характеризується, як об'єктивними, так і суб'єктивними показниками, причому об'єктивні показники не завжди можуть бути репрезентативними, оскільки на працюючу людину додатково впливають засоби індивідуального

захисту, її мотивація тощо. Підсумовуючи отримані результати, слід відмітити, що наявність зв'язку між суб'єктивним відчуттями впливу чинників середовища праці може певним чином свідчити про існування відповідних компенсаторних механізмів в організмі військовослужбовців, які "вмикають" адаптаційні процеси з пристосування до надмірних психічних і фізичних навантажень, пов'язаних з миротворчою діяльністю. Встановлено, що на миротворців впливають декілька чинників, близьких до екстремальних. Це, перш за все, високе психоемоційне напруження, дія різних компонентів інформаційного чинника, вплив чинників зовнішнього середовища (підвищена температура, вологість, запиленість) тощо. Неспецифічний вплив на організм людини комплексу стресогенів, притаманних трудовому середовищу, проявляється в достовірній ($p < 0,001$) різниці питомої ваги зв'язків всіх досліджених чинників з кліматичними і складовими напруженості праці в групі ліберійських миротворців ($11,71 \pm 1,32\%$) у порівнянні з групою іракських ($4,08 \pm 0,74\%$). Така різниця ілюструє наявність більшої "ціни" адаптації у миротворців Ліберії. Разом з тим, природі екстремального чинника чи групи близьких за своєю дією чинників (кліматичних, напруженості праці) відповідає своя специфічна форма відповіді організму. Так, для миротворців Іраку специфічними для дії кліматичних чинників є зв'язки з інтенсивністю прийняття рішень, вагою вантажу, що переноситься руками. Для миротворців в Ліберії цей список різноманітніший. Він складається зі зв'язків з такими чинниками: відчуттям тривалості напруженої роботи за день, середньою тривалістю робочого дня, відчуттям напруженості від інтенсивності команд і сигналів за робочий день, інтенсивністю діяльності, психологічним напруженням при виконанні повсякденної діяльності тощо. Взагалі, для миротворців в Іраку середній відсоток специфічно пов'язаних чинників складає $5,03 \pm 0,78$, а для військовослужбовців в Ліберії – $13,15 \pm 1,81$, і різниця між ними достовірна ($p < 0,001$). Тобто компоненти інформаційного чинника на останніх діють набагато сильніше.

Чинники напруженості праці теж специфічно пов'язані з іншими досліджуваними показниками. Миротворцям в Іраку притаманні зв'язки напруженості праці з рівнем комфортності пози, рівнем впливу на працездатність розпорядку дня, вагою вантажу, що переноситься руками, відстанню ходи пішки, а в Ліберії: ефективністю заходів щодо нормалізації впливу зовнішнього середовища, переважною більшістю інформаційних та побутових чинників тощо. Підсумковий (середній) відсоток пов'язаних з напруженістю праці чинників складає для іракського контингенту $3,53 \pm 1,06$, а для контингенту в Ліберії $10,89 \pm 1,81$. Різниця між ними достовірна на рівні $p < 0,001$. Майже однакова різниця відсотків взаємодіючих компонентів для комплексу кліматичних чинників і чинників напруженості праці свідчить про близьку за своєю інтенсивністю дію обох груп чинників.

Великий внесок в групу взаємодіючих чинників створюють компоненти інформаційного чинника [3]. У миротворців Ліберії інформаційний чинник впливає у 13,7% на відчуття дії компонентів клімату, в той час, як у іракського контингенту його вплив був достовірно нижчий 3,75% ($p < 0,05$). Достовірно є також різниця впливу інформаційного чинника на напруженість праці миротворців Ліберії та Іраку (16,4% та 2,1% відповідно, $p < 0,001$), що доводить значну роль змісту роботи для операторів слідування (вертольотчиків), яка неспецифічно проявляється і в дії компонентів напруженості праці і в дії несприятливих кліматичних умов.

У випадку миротворчої діяльності психоемоційний чинник додатково формувався під дією дещо інших,

пов'язаних з кліматом, причин. Причому, на відчуття кліматичних умов миротворців Ліберії цей вплив складав 17,5%, а на миротворців Іраку 2,5% – достовірно нижчий ($p < 0,05$). Щодо впливу психоемоційного чинника на показники напруженості праці миротворців, то він, певно, достатньо близький для обох досліджуваних груп. Так, у миротворців в Іраку він складав 4,2%, а в Ліберії – 10,0% ($p > 0,05$). Тому, можна вважати, що психоемоційні відчуття більшою мірою формувались за рахунок небезпечностей, викликаних незвичними кліматичними умовами.

Комплексна дія шкідливих чинників вимагає надмірного напруження і, навіть, перенапруження компенсаторних механізмів, порушує синхронізацію в регуляторних процесах організму. Перш за все, відбуваються зриви в формуванні психофізіологічних програм діяльності і в забезпечуючих їх виконання функціях. Певним компенсатором появи цих зривів можуть бути поліпшені побутові умови. Показано, що в Іраку вони були відносно нормальні. Про це свідчать достовірно вищі показники задоволеності побутовими умовами у миротворців Іраку на відміну від миротворців Ліберії. Додатково це підтверджується відсутністю достовірної кореляції між напруженістю праці та побутовими чинниками.

Для ліберійського контингенту напруженість праці, навпаки, пов'язана з побутовими чинниками (11,9% від максимально можливих), що є достовірно вищим при порівнянні з іракським ($p < 0,01$). Це свідчить про можливість удосконалення побуту досить різноманітними заходами. Так, задоволеність умовами розміщення приблизно на 50% детермінує вплив чинників напруженості праці (r в межах 0,68÷0,76), а рівень недостатньої організації спортивно-масових заходів та відпочинку і невідповідності у спорядженні детермінує приблизно на 40% (r в межах 0,55÷0,78).

Проте у випадку вивчення взаємозв'язку компонентів кліматичного чинника з побутовими спостерігається майже однаковий відсоток цих зв'язків ($p > 0,05$) для миротворців Іраку (10,4%) та Ліберії (8,3%). Але є певні особливості впливу окремих компонентів мікроклімату, зокрема, температури навколишнього середовища на відчуття органолептичних властивостей питної води. Потрібно відзначити, що якість і кількість питної води в Іраку була вищою, ніж в Ліберії. Це обумовило формування різних відчуттів від параметрів зовнішнього середовища [4]. Так, встановлено, що в Іраку і Ліберії існують різноспрямовані достовірні зв'язки між параметрами температури і якості питної води. Такий феномен можна пояснити тим, що позитивний зв'язок температури і якості води в Іраку було викликано задоволенням людей, які втамовували спрагу доброю водою. Навпаки, в Ліберії цей зв'язок був від'ємний, що свідчить про можливе виникнення почуття відрази до вживання великої кількості менш якісної води. Деякі побутові чинники специфічно пов'язані з компонентами кліматичного чинника в Іраку та Ліберії. Специфікою взаємозв'язків цих чинників в контингенту Ліберії є вплив регулярності харчування на відчуття комфортності перебування в приміщенні. Наявність такого зв'язку можна пояснити більш низькою регулярністю харчування в Ліберії, ніж в Іраку, де подібного зв'язку не відмічалось. Своєрідним також був прямий зв'язок між ступенем адаптації миротворців Ліберії і якістю харчування. Специфічним для служби в Іраку був позитивний зв'язок між задоволеністю умовами розміщення та швидкістю адаптації до жаркого сухого клімату. Поява такого зв'язку обумовлена суттєво різними умовами розміщення іракського контингенту.

Таким чином, покращення умов перебування миротворців можна пов'язати з різними чинниками побуту. В кожному випадку поліпшення цих чинників призведе до їх покращення. Однак досить високий відсоток взаємозв'язків досліджуваних параметрів в обох країнах свідчить про необхідність застосування додаткових заходів щодо нормалізації умов життєдіяльності військовослужбовців. Для особистісного профілю військовослужбовців, які вперше збиралися до миротворчої місії (група 1_ε), характерним є пік за шкалою "імпульсивність", що свідчить про здатність активно реалізовувати свою власну долю та при досить високому рівні інтелекту можливість багатого досягти. Підвищені показники тривожності, песимістичності, надконтролю вказують на певні механізми захисту особистості та характеризуються схильністю до підвищення поведінкової активності в ситуації стресу; зворотньою реакцією на фрустрацію є відреагування назовні; свідомий самоконтроль, старанність, вміння підпорядкуватися встановленому порядку і дотримуватись певних інструкцій та директив, що притаманне для кадрової служби в ЗС. Дана група, ідучи за лідером, є найбільш конформною та соціально податливою групою. Корекція її поведінки в стресі повинна бути спрямована на підвищення самооцінки і впевненості в собі, а також проявляться як заохочення та підтримка.

Характерні особливості військовослужбовців, які приймали участь в миротворчих місіях, за базовими шкалами методики СБДО не виходять за межі норми. Визначено тільки підвищення показників за шкалами оптимізму і індивідуальності, але і вони не перевищують 60Т, що свідчить про активну життєву позицію, впевненість в собі, позитивну самооцінку, високу мотивацію досягнення. В ситуації стресу проявляється надмірна і не завжди цілеспрямована активність, при чому можливе наслідування лідеру. Досить швидко відбувається пересичення одноманітністю, з'являється бажання до зміни місця, пошуків новизни. При дизадаптації посилюються гіперстенічні характеристики. Частіше ці особливості характерні для молодого віку, в більш старшому віці вони згладжуються або зникають зовсім.

За шкалою самооцінки рівня тривожності Спілбергер-Ханіна було обстежено 135 військовослужбовців до виконання місії та 154 військовослужбовця після повернення із місії. Спостерігається одноманітна тенденція щодо зниження відсоткового співвідношення показників як реактивної (ситуаційної), так і особистісної тривожності в групі з низьким (відмінним) рівнем тривожності (реактивна тривожність – на 16,8%, особистісна – на 13%). В виборці після місії спостерігається збільшення кількості військовослужбовців з показниками рівнів тривожності вище норми (реактивна – на 3%, особистісна – на 5%). Таким чином, проаналізовані показники ситуаційної і особистісної тривожностей вказують на погіршення психологічного стану за період виконання місії.

Для визначення мотивації військовослужбовців щодо участі в миротворчих операціях була застосована анкета "Миротворець". Виходячи з особливостей задач, що виконуються особовим складом миротворчого контингенту, опитувальник анкети враховує професійно-важливі вимоги до військовослужбовців такі, як поведінкова активність, соціальна зрілість, рівень домагань, розвиток інтелекту, емоційна стійкість, риси характеру (твердість, відвертість, наполегливість). Для багатьох військовослужбовців основою мотивації щодо участі в місії є матеріальні чинники. Це пояснюється низьким матеріальним забезпеченням та слабким соціальним захистом військовослужбовців ЗС України. Аналіз ре-

зультатів показує, що відповіді військовослужбовців після повернення з місії є більш відвертими.

Аналіз результатів свідчить, що за час виконання місії загальний рівень психоемоційної стійкості залишився в межах норми, але спостерігається зменшення значної кількості військовослужбовців з високого рівня в сторону його пониження на 33%. Отримані показники дають змогу зробити висновок про те, що за час виконання миротворчої місії військовослужбовці набули професійного досвіду щодо служби в екстремальних умовах і рівень їх соціальної зрілості став більш виразним (з 54% до 79%).

Аналізуючи дані обстеження за методикою "Прогноз" визначили, що 70% військовослужбовців знаходяться в оптимальному функціональному та психофізіологічному стані. Ймовірність психологічних зривів визначено у 20,9% миротворців. Виявлено, що за час місії відсоток військовослужбовців з високим рівнем НПС (нервово-психічної стійкості) зменшився на 23,9%. Також спостерігається збільшення кількості миротворців з задовільним і незадовільним рівнем після виконання миротворчої місії на 5,6%. Це можна пояснити дією тих професійних чинників, які впливають на психологічну сферу особистості миротворця під час виконання миротворчої місії.

Результати обстеження за патохарактерологічним діагностичним опитувальником (ПДО) вказують на зріст професійного рівня щодо виконання службових обов'язків зі зброєю. Відбулося збільшення кількості військовослужбовців першого рівня відповідності на 10% і зменшення групи військовослужбовців третього рівня на 8%. Це вказує на те, що під час виконання місії йде накопичення бойового досвіду та почуття відповідальності щодо поведінки зі зброєю при проходженні служби в екстремальних умовах.

Показники суб'єктивної оцінки військовослужбовців свого самопочуття, активності та настрою вказують на начебто відсутність змін. Але враховуючи їх ейфоричний стан, що спостерігався візуально, можна зробити висновок про те, що миротворці під дією емоційного чинника оцінили свій стан вище достовірного [5].

Отримані дані за тестом самооцінки стресостійкості особистості вказують на незначні зміни у військовослужбовців за час перебування в місії, а саме зміни відбулися наступним чином: кількість військовослужбовців з високим і дуже високим рівнями стресостійкості особистості зменшилась на 6%. В той же час виявлена група військовослужбовців із середнім рівнем стресостійкості особистості – 3,6%. Ці військовослужбовці в своїх відповідях відзначили зниження загального рівня стресостійкості за час знаходження в місії.

При визначенні структури показників і форм агресії за методикою Басса–Дарки у військовослужбовців до та після виконання миротворчої місії встановлено:

у структурі фізичної агресії достовірно переважає середнього її рівня до початку місії, а високого рівня після повернення з неї;

відмічається тенденція до підвищення рівня непрямой агресії після повернення з місії, при чому достовірно низькі її рівні притаманні групі миротворців, які готувалися до виконання миротворчої місії;

рівень вербальної агресії був достовірно низьким у групі миротворців, які збиралися до виконання миротворчої діяльності, в той час як після повернення відмічається явне підвищення відсотку осіб з високим рівнем вербальної агресії;

для показника негативізму прослідковується чітка тенденція до підвищення його рівня після повернення з місії;

служба в миротворчих підрозділах не мала достовірного впливу на почуття провини та образи;

миротворча діяльність викликає достовірно підвищення рівня підозрілості та роздратування у військовослужбовців.

Аналіз показників за методикою "Коректурна проба з літерами" (таблиця Анфімова) в порівнянні до та після виконання місії виявив зниження відсоткового значення групи миротворців з високим рівнем концентрації уваги на 6,7%. В той же час на 12,7% збільшилась група з низьким рівнем концентрації уваги. Результати обстеження можна пояснити тим, що за час місії йде ріст втомлюючих психофізіологічних функцій, внаслідок чого збільшується латентний час психофізіологічних реакцій, що призводить до зниження концентрації уваги.

За методикою "Місисипська шкала" виявлено, що після виконання місії на 5,2% збільшилась кількість військовослужбовців, які мають ймовірні ознаки післятравматичного стресового розладу (ПТСР). Причому в цій же виборці кількість військовослужбовців, що мають показники норми, збільшилась на 1,2%. Зміни в бік покращання та погіршення психічного стану відбулися за рахунок зменшення групи військовослужбовців, які мали граничні показники ПТСР. Кількість військовослужбовців, які мають ознаки ПТСР після виконання миротворчої місії, є подібними до аналогічних показників в миротворчих контингентах інших країн (Україна – 12,5% з ймовірними ознаками ПТСР, Нідерланди – 14,0% – 20%).

За методикою соціально-психологічної адаптації К.Роджерса та Р.Даймонда було обстежено 33 військовослужбовці. За даними 14 шкал військовослужбовців було розподілено на 3 групи: група з показниками в межах норми, групи з низькими та з високими показниками. Вираженість цих груп наступна: військовослужбовці з низькими показниками соціально-психологічної адаптації – 31%; група з показниками в межах норми – 40%; група з високими показниками – 29%. Респонденти, які набрали балів менше норми, є дезадаптованими (з певним ступенем соціально-психологічної дезадаптації). Загалом враховуючи середньостатистичні дані груп по всім 14 критеріям серед обстежених 33 військовослужбовців 10 виявилися з певним ступенем дизадаптації, що складає 31% із всіх обстежених.

Для визначення рівнів дезадаптації миротворців нами проведено порівняльний аналіз психологічних показників до та після виконання місії. За даними результатів опитувальника "Місисипська шкала" ми можемо прогнозувати розвиток ПТСР. Проведений аналіз показників рівня ПТСР за останні місії визначив, що стресовий вплив на миротворців у Іраку був значно суттєвішим, ніж у Ліберії. Це можна пояснити наступним. В ході дослідження військовослужбовців другої ротації до Іраку було встановлено цілий комплекс несприятливих професійних і соціально-психологічних факторів бойової обстановки, специфічних характеристик особового складу контингенту, що вкрай негативно впливали на боєздатність обстежених осіб [6]. До таких віднесли:

тривалі інтенсивні цілодобові бойові навантаження (безпосередні бойові зіткнення з повстанцями, спостереження за відрізком кордону з Іраном, патрулювання у ворожому оточенні, сумісні операції з місцевою поліцією, чатування тощо), що супроводжувалися значним нервово-психічним напруженням;

особливості перебування у гірсько-пустельній і пустельній місцевості (висока температура середовища вдень, стрімкі перепади температур протягом доби, що призводило до розвитку станів гіпертермії та переохоло-

лодження, значної кількості хвороб шкіри, гострих респіраторних захворювань);

вплив на організм військовослужбовців, які експлуатували рухомі системи військової техніки, високих температур середовища, шуму, вібрації, вихлопних і порохових газів, продуктів випаровування паливно-мастильних матеріалів, дорожнього пилу тощо;

неповноцінне харчування під час виконання завдань консервованими продуктами сухих пайків, обмеження водоспоживання;

відносна сенсорна і інформаційна ізоляція, вдале ведення повстанцями інформаційно-психологічних операцій проти коаліційних сил (плітки і залякування про велику кількість добре підготовлених найманців, інформація про каральні заходи повстанців над полоненими і заручниками; погрози проведення диверсій тощо); виникнення у низки військовослужбовців етико-моральної дилеми у площині необхідності виконання бойових завдань та "Я прибув лише на заробітки";

комплектування підрозділів військовослужбовцями (контрактниками і офіцерами), які не мали відповідного рівня військово-професійної підготовки або відсутністю необхідних професійно-важливих знань, навичок та вмій (на 80% контингент комплектувався з представників мотострілецьких та механізованих частин сухопутних військ, програми навчально-бойової підготовки яких не містять курсів підготовки для ведення бойових дій в умовах локального конфлікту або миротворчих операцій) [7].

Також було проведено обстеження за методикою "Прогноз" та тесту на самооцінку стресостійкості особистості. Результати за методикою "Прогноз" відповідають ситуації, в якій були військовослужбовці. А на результати тесту на самооцінку стресостійкості особистості вважаємо, що певним чином вплинули обставини, в яких проводилося обстеження. Для визначення форм та рівнів агресії була використана методика Басса-Дарки. Найбільші зміни були по трьох формах агресії: непряма, вербальна та почуття провини. Таким чином, отримані у ході дослідження данні надають підстав стверджувати, що особливості кліматично-географічних, побутових чинників та чинника професійної діяльності мають потужний вплив впливу на організм військовослужбовців при виконанні миротворчої

місії в різних країнах (Ірак, Лівія). Сама військово-професійна діяльність миротворців може бути визначена, як діяльність в особливих умовах.

Висновки. У професійній діяльності миротворчих контингентів як Лівії, так і Іраку, виявлені значні особливості щодо кліматичного чинника та компонентів напруженості праці. Виявлена вища "ціна" адаптації у миротворців Лівії (у порівнянні з іракськими), яка підтверджується наявністю значно чисельніших компенсаторних зв'язків між відчуттями дії досліджуваних чинників. З'ясовано, що в структурі компенсаторних реакцій інформаційний фактор займає ключове місце, що може бути використано в професійному відборі. Проведений аналіз показників рівня ПТСР за опитувальником "Міссисипська шкала" визначив, що стресовий вплив на миротворців у Іраці був значно суттєвішим, ніж у Лівії. Враховуючи, що взаємозв'язок суб'єктивних характеристик компонентів чинників жаркого сухого та жаркого вологого клімату віддзеркалює специфічні та неспецифічні компенсаторні механізми, можна запропонувати відповідні профілактичні заходи в рамках психологічного супроводу діяльності. Проведена оцінка умов праці військовослужбовців, які перебували в Іраку і Лівії встановила, що напруженість праці оцінюється, у цілому, як "надмірна", а умови праці визначені як "особливі".

1. Аболин Л.М. Психологические механизмы эмоциональной устойчивости человека.- Казань: Издательство Казанского Университета, 1987. -262 с.
2. Абрамова Г.С. Введение в практическую психологию. – Екатеринбург, Москва, 1995. – 224 с.
3. Агеев В.С. Психология межгрупповых отношений. – Москва, 1983. – 144 с.
4. Алиев Х.М. Защита от стресса: Как сохранить и реализовать себя в современных условиях. – М.: Мартин: Полина, 1996. – 239 с.
5. Військова психологія і педагогіка: Підр. для військових вузів /Б.М. Олексієнко, Д.В. Іщенко, О.Д. Сафін. – Хмельницький: Видавництво Академії ПВУ, 1998. – 562 с.
6. Возняк Л.С. Психологічна адаптація як чинник ефективної професійної підготовки і абибутих спеціалістів до управлінської діяльності. Психологія. Збірник наукових праць. НПУ імені М.П. Драгоманова, Випуск 1(8), 2000. – С. 282-289.
7. Липатов И.И. Особенности психологической адаптации военнослужащих к боевой деятельности. Дис... канд. психол. наук: 19.00.01. – Х. Харьковский военный ун-т, 1996. – 219 л.

Надійшла до редколегії 14.09.11